

4. Кирилюк З. Характер – основа образу літературного героя. Всесвітня література та культура в навчальному закладі. Укр. 2000. № 5. С. 45–48.

5. Самчук У. Волинь. Острог–Львів, 2005. 632 с.

6. Фащенко В. У глибинах людського буття : Літературознавчі студії. Одеса, 2005. 640 с.

Шеремет А. В.

*аспірант кафедри документознавства та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

*Науковий керівник: **Навальна М. І.***

доктор філологічних наук,

*професор кафедри документознавства та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТИ В УСНОРОЗМОВНИХ СТИЛЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Протягом ХХ століття уснорозмовні стилі були мовною периферією, на яку лінгвостилісти витіснили фемінативи. Насиченість фемінативами є одним із факторів внутрішньомовного розвитку цього стилю: «Орієнтація на розмовну мову, пошук експресивно й емоційно насичених компонентів спричиняє до функціональної активізації позалітературної лексики (територіальні й соціальні жаргонізми), зниження дистанції між літературним і розмовним узусом (продуктивність творення універбів і фемінативів), впливає на динаміку літературної норми і становлення норм функціональної, що зумовлює творення дублетних форм на вісі: мовний – мовленнєвий узус» [4, с. 113].

Як зазначає Л. П. Кислюк, словянські мови мають різні традиції творення назв жінок: так, у польській, чеській, словацькій та болгарській вони виникають необмежено, послідовно і регулярно. Проте, у східнослов'янських мовах, російській та білоруській, фемінативи передусім вживаються в розмовному стилі, а літературна норма обмежує їх продукування: наприклад, «*жінка-космонавт, а не космонавтка*» [2, с. 114].

В українському ж мовотворенні, панує тенденція до активізації творення назв жінок з використанням питомих, типологічних елементів: форм на **-тельк-а, -и(є)н-я** (О.Д. Пономарів, М.Ю. Федурко, І.І. Ковалик). Такі процеси є ознакою націоналізації лексики [4, с. 116].

Як свідчить М.П. Брус, назви для позначення жінок наразі виходять на рівень загальноживаних слів і стають стилістично нейтральними. За даними дослідниці, корелятивні пари іменників чоловічого і жіночого родів виникли ще у праслов'янській мові, хоча історично, за часів колонізації України, корелятивні іменники були закономірно і широко уживані в розмовному і діалектному мовленні; натомість у літературному дискурсі елементи розмовного стилю були обмежені. Проте народно-розмовна мова стала основою літературної, «і постійно живить її, а також забезпечує відновлення питомих ресурсів» [1, с. 286]. Процеси виникнення і функціонування парних іменників виникли з її стихії і усталилися, отже «фемінізацію слід трактувати перш за все як лінгвально зумовлене явище» [1, с. 286].

Співвідношення питомих і запозичених лексем, наразі протиставляються стилістично. Такі лексеми, як *мадам, леді, місіс, дама, панна*, а також з іншомовними морфемами **псевдо-, супер-, екс-** належать до урочистого, книжного стилю і можуть уживатися в літературній мові, той час як *жінка, баба, невістка* мають знижене забарвлення, асоціюються з розмовним стилем. У той же час дослідниця зазначає, що слова іншомовного походження є стилістично більш «строгими» ніж питомі українські слова: *феміна – жінка, міс – красуня, путана – повія*, тож можна охарактеризувати іншомовні та питомі фемінативи «як книжні й розмовні, згрубіло-зневажливі й лагідно-пестливі, активні й пасивні» [1, с. 66].

Використання фемінативів у розмовному стилі спрямовано на забезпечення невимушеної комунікації у побутовій і професійній сферах. Найпоширенішими є стилістично нейтральні лексеми загального ужитку, що ж до стилістично маркованих, передусім використовуються «здрібніло-пестливі, згрубіло-зневажливі, просторіччя, жаргонізми, діалектизми, рідко використовується абстрактна, застаріла, нова, іншомовна лексика» [1, с. 269]. М. П. Брус відокремлює такі стилі, як розмовно-побутовий – де

фемінативи називають жінок за міжособовими стосунками та господарсько-побутовою і ремісничою діяльністю та використовують всі лексичні засоби, наявні у мові – та офіційно-розмовний – назви жінок за кваліфікацією, посадою, виконуваними функціями і характерне тяжіння до офіційно-ділового стилю.

Л. П. Кислюк також говорить про суспільне упередження щодо фемінативів, що пояснює «відчуттям їхньої незвичності, оказіональності» [4, с. 116], проте не ставить під сумнів потребу в таких лексичних одиницях. Доказом цього авторка називає варіантність утворень: «*мітингувальниця – мітингарка; директорка – директриса, директорша; плавчиня – плавчиха; продавчиня – продавниця, продавиця*» [116]. Слова на кшталт *директорша, продавиця* запозичено з російської мови, сучасні норми української мови відкидають їх. Відтак, дослідниця вважає за потрібне використання номінацій, утворених за допомогою питомих морфем, як-от *директорка, продавчиня*. При цьому «ступінь розмовності варіанта залежить від позамовних чинників, традиції, узвичаєності певного слова» [4, с. 116].

З іншого боку, М.О. Вакуленко вказує на нечіткість категорії роду в українській мові: «виражається закінченням, яке синкретично поєднує в собі значення роду, числа й відмінка, а в знахідному відмінку (для іменників чоловічого роду) – ще й ознаку істоти/неістоти. [...] закінчення «-а» є граматичною ознакою [...] іменника жіночого роду в називному відмінку однини (мова, журба); іменника чоловічого роду в родовому відмінку однини (чоловіка, косинуса); іменника чоловічого роду в знахідному відмінку однини, який позначає істоту (кота, пса); іменника середнього роду в родовому відмінку однини (села, озера); іменника середнього роду в називному відмінку множини (села, озера); іменника спільного роду в називному відмінку однини (староста, гультіпака)» [2, с. 87-88]. Крім того, з чоловічим родом дієслів у минулому часі узгоджуються питальні і вказівні займенники: «*той, хто це зробив; ніхто не міг цього знати*» [2, с. 87]. У використанні іменників загального роду дослідник вбачає слідування тенденції до зникнення родів (які граматично відсутні в багатьох європейських мовах). Відтак, в номінаціях звань, професій, посад (*професор, доцент, викладач, [...] філолог, спеціаліст [...]*) і т.д. він вважає доречним

збереження форм загального роду і уникнення фемінативів, адже це «підкреслює те, що жінки здобувають ступінь, звання, посаду чи професію саме завдяки своїм професійним якостям» [2, с. 88].

Отже на думку М.О. Вакуленко, виділення статі (а разом з тим і вживання фемінативів) не відповідає стилю офіційних документів, проте у розмовному це стає «не тільки виправданим, а й бажаним, оскільки збагачує мову і точніше відображає індивідуальність описуваної особи: [...] *випускниця, улюблениця, танцівниця, вчителька, [...] дисертантка, господиня, філологиня, фотографиня*» [2, с. 88].

Список використаних джерел:

1. Брус М. П. Фемінитиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.

2. Вакуленко М. О. Декілька зауваг щодо фемінитивів в українській мові. Вісник НАН України. 2018. № 1. С. 86-89.

3. Кислюк Л. П. Жінка-космонавт чи космонавтка? (до проблеми норми творення назв осіб жіночої статі). Л. Кислюк. Культура слова. 2013. Вип. 78. С. 114-118.

4. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень). Текст : дис... канд. філол. наук: 10.02.15. Кислюк Лариса Павлівна; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ. 2000. 238 арк. рис.: – арк.153-166.

5. Шевченко Л. І. Лариса Іванівна Шевченко: горизонтами модерної лінгвістики. Уклад. Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2014. 317 с.